

Асанкан кызы Жылдыз

И.Арабаев атындагы КМУнун Манастаануу жана лингвистика институтунун магистранты

Асанкан кызы Жылдыз

Магистранты Института манасоведения и лингвистики КГУ имени И. Арабаева.

Asankan kyzy Jyldyz

Undergraduates of the Institute of Manas Studies and Linguistics, I. Arabaev KSU

СЛЕНГ СӨЗДӨР ЖАНА АЛАРДЫН ИЗИЛДЕНИШИ

СЛОВА СЛЕНГ И ИХ ИЗУЧЕНИЕ

SLANG WORDS AND ITS STUDYING

Аннотация: Бул макалада сленг сөздөр, алардын кыргыз тил илиминде жана жалпы тил илиминде изилденишине анализдер жасалды жана алар тилдик поэтиканын изилдөө объектиси катары изилдөөгө алынды.

Аннотация: В этой статье проведен анализ слов сленг, их исследование в науке кыргызского языка и в общей языковой науке и они были изучены как объект изучения лингвопоэтики.

Annotation: This article shows the analysis of slang words, and its research in the science of the Kyrgyz language and general language science and they was studied as an object of study of linguistic poetics.

Негизги сөздөр: Тил, социалдык топ, сленг, жаргон, арго лингвистика, социолингвистика, тилдик поэтика.

Ключевые слова: Язык, социальная группа, сленг, жаргон, арго лингвистика, социолингвистика, лингвопоэтика.

Key words: Language, social group, slang, jargon, argo, linguistics, sociolinguistics, linguistic poetics.

Кайра куруу мезгилинин келиши менен дүйнө жүзүндөгү лексикологдор сленг, жаргон жана арго сөздөрүн тар жана кең аспектиде карап келе жатышат. Элдин ичиндеги кандайдыр бир топтордун, катмарлардын кебинде адабий тилдин чегинен чыгып, колдонулуп жүргөн өзгөчө сөздөр – социалдык диалектилер кездешет, бул социалдык лингвистикада өзгөчө кубулуш катары каралат. Мындай топтогу сөздөр, так айтканда, сленг сөздөр жөнүндө кыргыз тил илиминде атайын монографиялык планда изилдене элек жана кээ бир жарык көргөн эмгектерден бир аз маалыматтар бар экендигин белгилеп кетмекчибиз. Көптөгөн маалыматтарда жаргондон айырмаланган дагы бир түшүнүк бар экендигин белгилешкен, ал эң көп талкууга алынган терминдердин бири – сленг. Бул термин жөнүндө ондогон жылдардан узагыраак мезгилдерден бери Россиянын социолингвистикасында колдонуунун укуктук ченемдүүлүгү боюнча талаш-тартыш маселелери жүрүп келе жатат. Алсак, окумуштуу А.В. Овчинникова “Орус жана испан филологиясындагы социалдык диалекттерди түшүндүрүүчү терминдердин түшүнүк көлөмү” деген макаласында: “Сленг лексемасы англис тилиндеги slang же балким, норвегиялык slengenamn (кайма ат) дегенден жаралса керек” деп божомол оюн билдирип, андан ары: “Алгачкы жолу англис тилинде XVIII кылымдын

ортосунда (1756) «Көз боёмоочулардын же уурулардын өзгөчө сөзү» маанисинде колдонулган. “Жандуу жана модалуу туюнтмалар менен сүйлөшүү тили”. Ушул мааниде 1818-жылы алгачкы жолку колдонулганы катталган. (2. 132-б)

Заманбап англис тилинде, Оксфорд түшүндүрмө сөздүгүнүн аныктамасы боюнча, сленг – бул “сүйлөшүү кеби үчүн мүнөздүү болгон, өзгөчө топтордун, мисалы, балдардын, кылмышкерлердин, солдаттардын ж.б.у.с. өкүлдөрү кеңири колдонуучу өзгөчө формалдуу эмес сөздөр жана туюнтамалар” деген түшүктү алсак, кыргыз окумуштууларынын изилдөөсүндө жаргон сөздөрү тууралуу сленг аныктамасына кошулган таризде ойлорун карасак: Филология илимдеринин доктору, профессор Ж. Мамытовдун 1999-жылы жарык көргөн “Азыркы кыргыз тили: фонетика жана лексикология” деп аталган окуу китебинде: “Жалпы кызыкчылыктары, иштеген иштери, коомдогу ал-абалы боюнча бириккен адамдардын социалдык айрым топторунун тар чөйрөсүндө колдонулган атайын сөздөр бар, алар тил илиминде жаргон деп аталат. Бул сөздөр көбүнчө жалпы элдик тилде белгилүү сөздөрдү маанилик же тыбыштык, же морфологиялык жактан атайылап бузуп колдонуунун натыйжасында пайда болот жана туруксуз, өзгөрмөлүү келет, башкача айтканда, бир эле түшүнүктү, нерсени, буюмду ар башка жердеги бирдей чөйрөдөгү топтор ар башкача айтышы мүмкүн” (5. 211-б.) деп оюн белгилеп кетет. Ал эми профессор Ш. Жапаров менен Т. Сыдыкованын 2012-жылы жарык көргөн “Азыркы кыргыз тилинин лексикологиясы жана лексикографиясы” деп аталган окуу китебинде: “Жаргон – коомдогу ал-абалы, иштеген иштери, жалпы кызыкчылыктары боюнча бириккен адамдардын социалдык айрым топторунун тар чөйрөсүндө колдонулган сөздөрү, башкача айтканда, жалпы элдик тилде аталыштары бар нерселерди, көрүнүштөрдү жана башкаларды туюндуруу үчүн адамдардын айрым топтору тарабынан колдонулган өзгөчө сөздөр. Жаргон – француз тилиндеги *jargon* деген сөз, ал кыргыз тилинде “бузулган тил” деген маанини билдирет же жаргон – айрым социалдык топтун колдонгон жасалма тили” деп, белгилешкен. (3. 142-б.)

Ал эми арго сөздөрү тууралуу кеп кылганда биз кандайдыр бир көп чоң эмес социалдык топтун өзүнчө шарттуу жаргону деп түшүнөбүз. Мында – ошол социалдык топко тийиштүү кээ бир атайын сөздөр жана сүйлөмдөр колдонулат. Арго – «өзгөчө тил, жуликтердин кеби» маанисинде. (6. 284-б.) жүз жылдан кийин каттоодон өткөрүлгөн француз тилиндеги *argot* деген сөз. Кыргыз тилинде “түнт, иштиксиз” деген маанини туюндурат. Буга мисал катары: хата – камера, зек – соттолгон адам, бранва – тууган, баланда – түрмөнүн тамагы, баландер – тамак ташыган камактагы адам, передача – үйдөн келген тамак, пахан – камерадагы тамак ичүүчү стол, мент – милиция, ботаник – наша менен кармалган адам ж.б.у.с. Мындай арго сөздөрүн Мелис Макембаевдин кылмыш дүйнөсүн сүрөттөгөн “Караколдун түрмөсү”, “Зона”, “Пресс хата” ж.б. чыгармаларынан учуратууга болот. (3. 72-73-б.)

Арготизмдердин пайда болушу профессионализмдерден айырмаланып, илимдин, өндүрүштүн, эмгек ишмердүүлүк таламдары менен коомдук жыргалчылыктын адептүүлүк идеясы менен эч кандай байланышы жок, мындай сөздөр эч качан кубаттоого арзыбайт, аларды колдонуу тилди булгайт, адабий тилдин нормасын бузат жана тилди бузат. көбүнчө кылмыш дүйнөсүндө колдонулган жашыруун сөздөр бар, алар арго сөздөр деп аталат. Мисалы: Зек» – “заключенный” деген сөздөн алынган “соттолгон адам”; «нара, шпонка» – камактагылар уктоочу, темирден жасалган керебет; «кепе, хата» – камера; «братва, тууган» – түрмөдөгүлөр бири-бирине ушинтип кайрылышат; «баланда» – түрмөнүн тамагы; «мент» – милиция; «чөп» – нашаа; «мулька, малява» – кат; «шмон» – тинтүү; «штырь» – бычак; «кент» – дос жана башкалар. (1. 212-б.)

Жалпы тил илиминде арготизм боюнча бир топ изилдөөлөр жана анда айтылган төмөнкүдөй илимий-теориялык концепциялар кездешет: Арго – французча *argot* деген термининен алынган жана бул коомдогу жакырлардын, уурулардын, цыгандардын тили катары кабыл алынган. Арго термин XVII кылымдын орто ченинен башталып колго алынган жана ал “сөгүнүү, жаман сөз айтуу” кеп лексемасы же ченелүү топтун өзгөчө тили, «кайсы бир кесиптин өзгөчөлүү туюндурулушу». Бул боюнча лингвистикалык энциклопедиялык сөздүктө (4. 127-б.): «арго – бул айрым бир чектелген кесиптик же социалдык топтун бир же бир нече сөздөрдү, сөз айкаштарынын кокусунан тандалып алынуучу түрү жана өзгөртүлгөн элементтеринен туруучу өзгөчө тил». «Арго» баарынан көбүрөөк тар мааниде, кылмыштуу дүйнө чөйрөсүндө кеңири таркалган элементтердин баарлашуу ыкмасын белгилөө менен (уурулук арго) колдонулат» (4. 27-б.) деп чечмеленип берилген. Арго терминине карата илимий кызыгуу Испанияда XX кылымдын башында эле Л.Бессестин «Испан аргосунун сөздүгүнүн» жарык көрүшү менен пайда болгон. Сөздүктүн автору испанистика үчүн жаңы болгон француз терминин *germania* салттуу түшүнүгүнө карама-каршы коёт, ал эскирген жана өнүгүүдөн ажыратылган катары эсептейт [4. 3-б.].

Испан тилинин заманбап сөздүктөрүнүн аныктамаларында сөздүн үч негизги маанисин белгилешкен. Алар:

1. Уурулардын тили, кылмыштуу элементтердин жашыруун говору.
2. Өзгөчө, кайсы бир кесиптеги «техникалык» тил.
3. «Өздүк-чоочун» чектерин чийип алуу максатына ээ болгон белгилүү социалдык топтун тили.

Сленг сөздөр ошондой эле катарлаш жаргон, арго сөздөр лингвистиканын да, лингвостилистиканын да изилдөө объектиси. Аны далилдөө максатында кыргыз жазуучуларынын арасындагы Мелис Макенбаев деген жазуучунун чыгармаларына анализ жасоону чечтик. М.Макенбаев өзүнүн аз жашаган өмүрүндө кыргыз адабияты үчүн оңол тоодой эмгек калтырып кеткен. 1992-2002-жылдар аралыгында жараткан он эки романы кыргыз романдарын сандык жактан гана көбөйтпөстөн, сапаттык жактан да бийиктикке көтөргөн жылдар экени айкын ачык. Жазуучунун өмүр, чыгармачылыгына 2010-жылы Сыдыкбаева Мира Медеткуловна “Адам жана коом маселесинин азыркы кыргыз романдарында көркөм интерпретацияланышы” (20-кылымдын 80-90-жылдар) деген темадагы (филология илимдеринин доктору, профессор Л.Үкүбаеванын жетекчилиги астында) илимий ишинде кайрылган: “80-90-жылдардагы адам турмушунда болуп жаткан оош-кыйыштарды жазуучу М.Макенбаев өз чыгармалары менен ачык, айкын сүрөттөп айтып берген. Анын чыгармаларында чындыктын үнү угулуп турат” деп белгилеген (Сыдыкбаева, 2010). Ал эми биз буга кошумча катары “М.Макенбаев – жашап туруп, жазган жазуучу” демекчибиз. Жазуучунун көркөм адабий чыгармаларында каармандардын тилдик өзгөчөлүктөрүн, кылмышкерлердин, уурулардын, жалпы эле түрмөдөгүлөрдүн турмушунун жашыруун сырларын сүрөттөө үчүн сленг, жаргон, арготикалык лексикалар колдонулганын көрүүгө болот. Атап айта турган болсок, жазуучунун “Караколдун түрмөсү”, “Зона”, “Пресс хата”, “Эски түрмөнүн ыйы”, “Бөрүлөрдүн чыйыры” жана башка чыгармаларында арготикалык сөздөр жыш колдонулуп, чыгарманын мазмунун, идеясын берүүдө жана каармандардын мүнөзүн, эмоционалдуу-экспрессивдүүлүктү так, ачык ачып берүүдө колдонгон. Алар:

Конвоир – кайтаруучу; Афганка – ала-була аскер кийим;

Подзамочник – камактагы адам; Несознанка – мойнуна албаган;

Арстант – абактагы адам; Кызылдар – жалпысынан укук коргоочулар; Бедолага – бечара;
Зона – эмгек түзөтүү калониясы;
Баланда – түрмө тамагы; Козел, мент – милиция жана башка ушу сыяктуу жаргон,
арготикалык сөздөр жыш колдонулган.

Колдонулган адабияттар:

1. Акунова А.Р., Райымбекова М. Азыркы кыргыз тили. Лексика, 2005.
2. Вестник РУДН, серия Лингвистика, 2011, №2.
3. Жапаров Ш., Сыдыкова Т. Азыркы кыргыз тилинин лексикологиясы жана лексикографиясы, -Б., 2012.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 2008.
5. Мамытов Ж. Азыркы кыргыз тили: фонетика жана лексикология. –Б., 1999.
6. Юдахин К.К. Орусча-кыргызча сөздүк. – М.: Сов. Энциклопедия, 1965.

Рецензент: п.и.к., доцент Иманкулова К.Ш.